

Kadim Halkların Ortak Yapımı: Zarê

Sebahattin Şen*

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde ikinci uzun metrajlı hem Ermeni filmi ve hem de İlk Kürt filmi olarak nitelendirilen ve o şekilde tarihe geçen Zarê (1926)'nin 10. İstanbul AFM Uluslararası Bağımsız Filmler Festivali kapsamında özel bir gösterimi yapıldı.¹ Ermenistan Devlet Arşivi'nden özel izinle, yalnızca bir kere gösterilmek üzere getirilen Hamo Beknazaryan imzalı film festivalin "Açılım, devamı!" bölümü programında gösterildi. Sinemanın sesle buluşmadığı bir dönemde yapılan filme, o akşam, Londra'da yaşayan ünlü Kürt müzisyen Tara Jaff'ın canlı müziği eşlik etti. Bir anlamda müzikle seslendirilmiş bir film izledik. Sesiz bir film olan Zarê, 1970 yılında Ermeni besteci Alexandir Spendiarov tarafından sesli bir filme dönüştürülmüş (Alakom, 2009:37). Dolayısıyla şu anda Ermenistan Devlet Arşivi'nde filmin iki kopyası bulunmaktadır. Birincisi 1926 yılında yapılmış orijinal sessiz kopya, ikincisi 1970'te seslendirilmiş kopya.

Hakop Gazaryan'ın (1864- 1926) yazdığı *Zarê'nin Kaderi* isimli öyküsü filme temel oluşturmuştur. Ermenistan'daki Kürt köylerinde çekimi yapılan ve 72 dakika süren film, Ermenistan sinemasının kurucusu olarak kabul edilen Hamo Beknazaryan (1892-1969) tarafından çekilmiş (A.g.y, 2009). İlk Ermeni filmi olarak kabul edilen *Namus* filmini yapan Beknazaryan, Sovyet sineması içinde de önemli bir yerdedir. Beknazaryan hatıralarında, o döneme kadar Avrupada; özellikle de Almanya'da Doğu ile ilgili yapılan filmlerin Doğu'yu ve orada yaşayan halkları egzotikleştirme, otantikleştirme, efsaneleştirme biçiminde işlediklerini ve peçeli dilberlerin haremeleri doldurduğu halklar ve yerler olarak göstermiş olduklarını söyler. Kendilerinin bu tür filmleri reddetmeleri gerektiğini söyleyen Beknazaryan'a göre toplumların gerçekliklerini yansıtmayan filmler yerine toplumların yaşadığı acıları, sıkıntıları

---

*Mimar Sinan Üniversitesi doktora öğrencisi

1- İlk Ermeni filmi Beknazaryan'ın *Namus* isimli filmidir. Zarê özellikle Kürtler tarafından ilk Kürt filmi olarak değerlendiriliyor ve öyle kabul ediliyor. Kanaatimce ilk Kürt filmi değil de Kürtleri anlatan ilk film olarak nitelenecek ve öyle kabul etmek daha gerçekçi olacaktır. Kürtleri konu alan ikinci Ermeni filmi *Kürtler-Yezidiler* (1932) isimli filmidir. Bu film Kürt-Yezidi halkının hayat tarzını ve tarihsel, folklorik özelliklerini kurgu ve belgesel sinemayı birleştirerek anlatan bir filmidir.

ayrıntılarıyla yansıtan, “Doğu’nun gerçek hayatını” anlatan ve gösteren filmler yapılmalıdır. Bu bağlamda Beknazaryan’ın Avrupada Doğu’yla ilgili yapılan filmlere karşı toplumcu gerçekçi bir “müdahaleyle” çektiği filmleri eleştirel bir dille buluşturduğu söylenebilir. Karen Kalantar’ın belirttiği gibi, yönetmen Kürtlerin hayat tarzına, sinemanın ve o dönem yapılan filmlerin ideolojik sorunlarına bir çözüm bulmak amacıyla başvurmuştur (Aktaran, Bakhchinyan, 2009:35).

Sinema eleştirmeni Suren Hasmikyan’a göre Beknazaryan’ın Zarê ve İranda yoksulların egemenlere karşı verdikleri mücadeleleri anlatan bir film olan *Khaspush* (1927) Ermeni yönetmenlerin, kendi halkıyla benzer yaşam biçimleri ve sıkıntıları olan halklara karşı duyarlılıklarını da göstermektedir. ‘Bu filmler kavramsal olarak algılanıyordu ve bu film türünü niteleyen deyiş ‘süssüz Doğu’ydü. Asya’yı egzotik harikalar ve korkular diyarı olarak gösteren Doğu filmlerine karşı ilk Ermeni filmleri, hayatın gerçekliğini yansıtıyor ve Doğu’yu çelişkilerin düğümlendiği, kölelik zincirleri ile durağan geleneklerin ağır ağır çözülmeye başladıkları yer olarak ortaya koyuyorlardı” (A.g.y, 2009:43-50).

Zarê, dram özellikleri barındıran bir aşk filmi olarak nitelendirilebilir. Filmin baş-

rolünü oynayan Zaré (Maria Tadevosan) köyün çobanı Seydo'yu (Hrachia Nersisyan) seven genç ve güzel bir kadındır. Köyün ağası Zaré'ye göz koymuştur ve onu kuma olarak almak ister. Bunun için köyün imamı ve Sovyet bürokrasisinin yerel yetkilileriyle birlikte türlü entrikalar deneyen ağa, en sonunda Zaré'yi adamları ile birlikte kaçıtır ve bir düğün tertipler. Ağa, Zaré'ye tecavüze yeltenir ama Zaré buna direnir. Buna sinirlenen ağa Zaré'nin bakire olmadığını, namussuz bir kadın olduğunu söyleyerek, onu eşeğe ters bindirip köy meydanında dolaştırır. Bunun üzerine Seydo ve arkadaşları ağayı öldürerek Zaré'yi kaçıtır ve mutlu bir sonla Seydo ve Zaré birbirlerine kavuşmuş olurlar. Burada filmin işlediği temalar ile ilgili bir parantez açılabilir. Filme konu olan ağalık, başlık parası, kumalık, namus, çağdışı sayılan kültürel ve dinsel pratikler, Kürt kadınının sefaleti gibi temalar daha sonra Türk sinemasında Kürtleri konu alan filmlerde 1950'lerden günümüze kadar sürekli bir şekilde işlenmiştir. Kürtlerin Türk sinemasında farklı yönetmenler tarafından ve farklı tarihlerde bu ve benzer konu başlıkları ile temsil edilmeleri bir söylem biçimine dönüşmüştür. Türk sinemasının tarihsel olarak sürekli bir biçimde üretmiş olduğu Kürt temsilleri, -ki bu Kürt temsilleri Oryantalist ve Kolonyal söylemlerle ilişkilidir- Kürtlerle ilgili akademinin, medyanın ve siyasetin ürettikleri söylem biçimleriyle iç içe geçerek, Kürtlere dair Türkiye'deki genel söylemin bir parçasını oluşturmuştur.

Filmin arka fonunda ise zengin yoksul çatışması, ağalık sistemi, kültürel ve dinsel geleneklerin eleştirisi, Birinci Dünya Savaşı, bürokrasinin rüşvet üzerinden eleştirisi gibi toplumsal ve politik bir bağlam var. Film; dönemin sineması düşünüldüğünde, oyunculuk (oynayanların önemli bir kısmı tiyatro oyuncusu), hikayenin aksamadan ve mantıklı bir biçimde devam etmesi, yarattığı gerçekçi efektlerle çok iyi organize edilmiş bir film. Filmin belgesel görüntüleri düşündürülen sahnelerle açılması, Yılmaz Güney'in Kürtleri konu aldığı *Sürü* (1978) filminin açılış sahnelerini hatırlatıyor. Belgesel gerçekçiliğini hatırlatan açılış sahneleri ve filmin arka fonunu oluşturan toplumsal ve politik eleştiriden hareketle, *Zaré* yi toplumcu gerçekçi bir film olarak nitelendirebiliriz.

Zaré filminin, dönemin sinema estetiği ve ideolojisi düşünüldüğünde, önemli ve tarihi bir film olması tesadüfî bir durum değil. Filmin yönetmeni Beknazaryan'ın hatıralarından anladığımıza göre film için ciddi bir ön hazırlık yapılmış. Kütüphaneler ve arşivler taranmış, çekimlerin yapılacağı Kürt köyleri ve Kürt göçebelerinin yaşadıkları yerlere gidilmiş ve bir antropologun çalışmasını andırıcasına Kürtlerin yaşam biçimleri incelenmiştir. O dönemde Kürtlerin kendi alfabetinin bulunmayışı, kütüphanelerde ve arşivlerde kendileriyle ilgili kaynakların yetersizliği, bundan dolayı da Beknazaryan'ın "hakkında çok az şey bilinen bir ulus" ola-

2- Bu konuda 2009 yılında Muğla Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalına sunduğum yayınlanmamış yüksek lisans tezime bakılabilir. Kültürel Temsiller Oryantalizm ve Sinema: Türk Sinemasında Kürt/Doğu Temsilleri

rak nitelendirdiği Kürtler ile ilgili bir film yapma düşüncesi, onu ciddi ve titiz bir ön hazırlık çalışması yapmaya zorlamıştır. Bu ön hazırlık çalışmaları ve filmin yapım süreci esnasında, o dönemin Kürt köylülerinin misafirperverliğinden söz eden Beknazaryan, aynı zamanda “kabiliyetli aktörler” olarak nitelendirdiği Kürt köylülerini filmde oynatmıştır. Kürt köylülerinin filmde rol almalarının zorunluktan kaynaklandığını belirten Beknazaryan’ın daha sonraki filmlerinde - *Karpush* (1927), *Igdenbu* (1930)- amatör oyuncular kullanması çok işine yarayacaktı (Aktaran, A.g.y, 2009:44).

Film Eisenstein ünlü Potemkin Zirhlisi’nin (1925) gösterilmesinden bir yıl sonra Moskova’da ve Rusya’nın diğer şehirlerinde gösterilmiş. Joseph Stalin filmi izledikten sonra şu yorumu yapmış: “Bundan böyle Doğu halklarının hayatlarıyla ilgili filmleri sadece Ermeniler çöksin, bu alanda eşsizler” Ayrıca film 1931’de New York City’de Sovyet sinemasının film salonunda gösterildi. Film, dönemin ABD’deki Ermeni basınından da övgüler almış. Bu filmin tarihsel önemini yadsımak zordur. Zarê’nin önemi yalnızca Kürtleri anlatan ilk film olmasından kaynaklanmaz; aynı zamanda Bakchinyan’ın belirtmiş olduğu gibi “sadece Sovyet sineması bağlamında değil, dünya sineması açısından da 1920’lerde çekilen Doğu filmleri arasında önemli bir istisnadır. İlk Ermeni filmi Namus’un yanı sıra Zarê, bütün bu özellikleriyle, gerçekçilik sinemasının takip edeceği bir yola işaret etmiştir” (Bakhchinyan, 2009:45-47).

Zarê (1926) filminde Zarê’yi oynayan kadın oyuncu Maria Tadevosan

Kaynakça

Alakom, Rohat, 2009, Kürt Sineması: Yurtsuzluk Sınır ve Ölüm, Agora Yayınları, İstanbul